

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

פרופיסור יוסף קלוזנר

ועד-הלשון בשישים שנות-פעולתו

Ⓒ (לקראת הקמת המוסד העליון ללשון העברית)

הלשון העברית לא הייתה לשון מתה מעולם. אך במשך אלף ושבע מאות שנה, מיום שנחתמה המשנה, הייתה לשון חצי-מתה וחצי-חיה. לפרקים ובשעת ההכרח, למשל, כשנפגשו יהודים בני ארצות ולשונות שונות, דיברו ביניהם עברית.

ואולם לפני שבעים שנה בערך הגה אליעזר בן-יהודה את הרעיון הגדול והחדש בשעתו: הדיבור העברי הוא עניין לאומי-מדיני, מפני שהוא צריך ויכול לשמש אמצעי עיקרי לתחייה לאומית-מדינית של ישראל. אי-אפשר לה למדינה יהודית בארצה ההיסטורית בלא לשון לאומית-היסטורית, שבה קשורים החיים המדיניים והתרבותיים של האומה במדינתה החפשית. וכך התחילו משפחת בן-יהודה ועוד משפחות שונות של חובבי-ציון בארץ ובחוץ-לארץ לדבר עברית בכוונה מכוונת: תחיית-הלשון באה לשם תחיית העם והארץ.

אבל אז נתקלו במכשול קשה אחד, שנראה, כאילו אי-אפשר להתגבר עליו.

סופרי-ישראל וחכמיו לא פסקו מליצור בלשון העברית

שירים וספרי דת, מחקר ופילוסופיה בכל תקופת ימי הביניים. ומימי תקופת ההשכלה חיברו בה גם מאמרים סובליציסטיים, סיפורים ורומאנים, ואף עיתונים וירחונים הוציאו בעברית. ואולם כל אלה לא היו אלא "חיקויים מזהירים" כמו שקרא להם ארנסט רנאן, כי הסופרים העבריים באותם הימים בחרו להם בכתביהם מלות וביטויים מן התנ"ך, מן התלמוד ומן הספרות המאוחרת ככל מה שמצאו בספרים העתיקים ואותם סיגלו לצורכי התיאור והמחשבה — החדשים. ואם לא הייתה להם, למשל, מלה עברית בשביל לסמן בה שערות ערמוניות של אישה, תיארו בסיפוריהם רק נשים בעלי שערות "שחורות כעורב". לא נמצאו בספרות העברית העתיקה מלה הכרחית מעין "אכזבה" ופועל הכרחי מעין "הסתייג" — ולפיכך אין בכתביהם של סופרינו מן הדור הקודם גם המושגים של התאכזבות והסתייגות. עוד בשנת 1880, כשהוציא הבלשן יהושע שטיינברג מילון רוסי-עברי ולא מצא בספרותנו העתיקה שמות עבריים בשביל רוב החיות, העופות והאילנות, תרגם שמות רוסיים בשביל כל אלה בפשטות: "מין חיה", "מין עוף", "מין עץ". ואם לא מצא מלה עברית ל"שוקולדה" תירגם מלה לועזית זו בשלוש המלות העבריות "עסיס אגוזי-פרך". בדיבור העברי החי אי-אפשר היה לצאת ידי חובה בתרגומי-עקיפים כאלה. וכשהתחילו מתייסדות בשנות השמונים למאה שעברה אגודות של "שפה ברורה" (בירושלים) ו"שפתנו אתנו" (באודיסה), הורגש מחסור גדול במלות משמשות לצרכיו של הדיבור העברי החי.

ואז לפני שישים ושתיים שנה (בשנת תר"ן). נוסד
בירושלים „ועד הלשון העברית“.

ושניים היו תפקידיו של „ועד הלשון“ מעיקרו. ראשית,
צריך היה לבדוק באוצרותיה העתיקים של הלשון העברית
להוציא מתוכם את כל אותן המלות, שאפשר להשתמש
בהן לצורכי הדיבור החי. מלות כאלו נמצאו אפילו בעשרים
וארבעה ספרי הקודש שלנו, אבל הרבה יותר מזה היו
שקועות ב„ים-התלמוד“ ובעשרות המדרשים הקדומים
והמאוחרים. ושנית, במקום שאין מלות עתיקות ממין זה —
מפני שבמשך הדורות האחרונים נתחדשו עצמים ומושגים,
שלא היו קיימים בדורות הראשונים — היה הכרח בדבר
לחדש מלים מעיקרן מתוך השרשים העבריים המצויים
בתנ"ך ובתלמוד ובמדרשים.

בתקופתו הראשונה, בשנות תר"ן-תרע"ח (1890-1918),
היה ועד הלשון מורכב מחוקרי-לשון וממורים דברי-עברית
והיה מתכנס לישיבות פעמיים בשבוע למשך שעתיים
בראשותם של בן-יהודה ודוד ילין, ולאחר פטירתו
של בן-יהודה — בראשותם של ילין וד"ר מזיא —
והיה דן על כל מלה הכרחית בדיבור החי, שנמצאה בתנ"ך
ובתלמוד או שנתחדשה על-ידי חבריו של ועד הלשון. היו
ויכוחים ארוכים על מובנה האמיתי של כל מלה עתיקה ועל
התאמתה של כל מלה חדשה לצורכי-הדיבור. החוצאות של
ויכוחים אלה לא היו גדולות וסופר מפורסם כליליינבלום
עשה לצחוק את החידושים הלשוניים של „חכמי-ירושלים“.
אבל הויכוחים הללו ותוצאותיהם הם הם שהניחו יסוד למה

שיש לקרוא בשם „פֵּילולוגיה שימושית“, כלומר, חקר הלשון לתכלית חיונית, בהבדל מן ה„פילולוגיה העיונית“. שתכליתה הוא המחקר הלשוני לתכלית עיונית טהורה בלבד. והתקדמותה של תחיית-הלשון הלכה שלובת-זרוע עם

התקדמותה של הציוניות כתנועה מדינית ותרבותית.

בשנת תרע"ח נתפרסמה „הכרזת-בלפור“, ולאחר זמן מועט הוציא ה„נציב הראשון ליהודה“, סיר הרברט סמיואל את „חוק הלשונות בארץ-ישראל“, שבו הוכרה הלשון העברית כאחת משלוש הלשונות הרשמיות של ארץ הבית הלאומי. ואז התחילה התקופה השנייה של ועד-הלשון (תרע"ח—תשי"ג, 1918—1952).

מנחם אוסישקין, שעם עבודתו היישובית הגדולה ידע את חשיבותה של תחיית-הלשון כגורם מדיני ותרבותי, תמך בסכום מסוים בוועד-הלשון. אחר-כך תמכו ותומכים בו עד היום תמיכה ניכרת „מוסד-ביאליק“, קרן האמריקאית למוסדות תרבות בישראל, „קרן גולדברג“ ועוד. בשנת תרפ"ד שנה לאחר פטירתו של בן-יהודה, בא ביאליק לארץ-ישראל ונעשה אחד משני נשיאי ועד-הלשון. ביאליק הרחיב את הוועד על-ידי מה שהכניס לתוכו, נוסף על הבלשנים המומחים, גם סופרים בעלי טעם לשוני ובעלי כוח-חידוש בלשון. ובינתיים נתרבה היישוב בארץ וגדלו התביעות מוועד-הלשון. תבעו ממנו, שיספק מלים עבריות בשביל כל כל מיני מלאכות (נפחות, נגרות, מסגרות, ועוד), בשביל מדעים שונים (זואולוגיה ובוטאניקה, כימיה ומיקרוביולוגיה), מתימטיקה ופסיכולוגיה, ועוד); גדל הצורך במונחי-בניין.

במונחי אפייה ואריגה, במונחי עיתונות ותיאטרון, במונחים של גידול-צאן וגידול-דבורים, במונחי-ספנות, והרבה כיוצא בזה. היה הכרח בדבר להקים ועדות של מומחים לכל העניינים הללו על-ידי ועד-הלשון. והיה צורך בדבר גם להוציא לוחות מצוירים לכלי נגרות ונפחות ולשמות של דגים, וכן להוציא מילונים למונחי-המטבח, להתעמלות, לפנסנות, למשק חקלאי, למונחי-מתימטיקה, לגראפיקה, למונחי-דפוס, למונחי חשמל, טלגראף וטלפון, למונחי-כבאות ועוד. אם איני טועה, עולה מספר-הוועדות למונחים שונים, שיצר ועד-הלשון, על שלושים, ומספר המילונים שפרסם – לעשרים. ועד-הלשון הוציא גם 6 מחברות של „זכרונות ועד-הלשון“, 17 כרכים של הרבעון „לשונו“, 32 מחברות של „לשונו לעם“, ופרסם מחקרים לשוניים חשובים: „כתבי אוגרית“ לד״ר ח״א גינזבורג, „לשון-חכמים“ לד״ר אפרים פורת, „אוצר הכתובות הפיניקיות“ לפרופ׳ נחום סלושץ, „האלה ענת“ לפרופ׳ מ״ד קאסוטו ז״ל, וכן פרסם גם הוצאה חדשה ומעובדת מעיקרה של „הלשון העברית – לשון חיה“ לפרופ׳ יוסף קלוזנר.

זוהי עבודה מרובה וגדולה, שנעשית בלא רעש וכמעט בלא פרסומת, עשרות אחדות של חברים עוסקים בבעיות הלשוניות של ועד-הלשון ומשתתפים בוועדותיו השונות. זהכרטסת של חידושי-הלשון שלו עולה לשלושים אלף מלים. אין ענף מענפי החיים והמדע, שהעוסקים בו אינם שונים אל ועד-הלשון בשאלות לשוניות. כן פונים אליו בכל הנוגע לקריאת שמות לכך מיני מעבדות, לאמצאות חדשות

ולמושגים מדעיים חדשים, ואפילו בנוגע לחילופיהם של שמות-משפחה לועזיים בשמות עבריים. ואף הממשלה המאנדאטורית בשעתה הייתה פונה אל ועד-הלשון בכל הנוגע לתרגומי מונחים של פקידות והנהלה ממשלתית.

כי ועד-הלשון הוא לא רק מחדש-מלים וקובע-מונחים. הוא גם הריגולאטור של הלשון העברית החיה, מדריך-הלשון בדרך ההתפתחות וההשתלמות: הוא המכוון את דרכי-החייאתה בדיבור ובכתב. הוא קובע את הכתיב העברי ואת התעתיק של המלים והשמות הלועזיים בעברית, עוסק בשאלת המבטא ובשיפור הלשון, ועוד.

עבודה גדולה ומסועפת כזו אינה נכנסת למסגרת הצרה של „ועד“. לפני יותר מ-30 שנה כבר הרגיש אליעזר בן-יהודה, שאין השם – „ועד-הלשון“ הולם תפקידים מרובים וחשובים כאלה, ועוד בשנת תרפ"א הציע להפוך את ועד-הלשון לאקדמיה ללשון העברית בירושלים, שהציע לקרוא לה בשם העברי „מדרש-הלשון“. ומאז הרי עברו יותר מ-30 שנה ועבודתו של ועד-הלשון נתרחבה ונסתעפה כפלי-כפליים. לאחר 60 שנות עבודה כבירה זו אי-אפשר שמוסד מסועף זה יישאר במסגרת הצרה של „ועד“.

זה עשרות בשנים ממלא „ועד-הלשון“ תפקיד ממלכתי. ומיום שקמה מדינת-ישראל רואה ועד-הלשון את עצמו כחלק ממוסדות הלשון, החינוך והתרבות של המדינה. ראשי-הוועד פנו אל הממשלה בהצעה לשנות את המבנה ואת הקף-הפעולות של ועד-הלשון, לפרנס את צרכיו החומריים

ולעשותו אקדמיה ללשון העברית, שישתתפו בה מבחר
הבלשנים בישראל ובחוץ-לארץ, שברבות הימים יצטרפו
אליהם גם חוקרי הלשון העברית מבין חכמי-הגויים, ויקחו
בה חלק מבחר הסופרים העבריים בעלי הטעם והחוש
הלשוני, ובכוחות מאוחדים יעשירו את לשוננו העתיקה-
החדשה במלות ובביטויים, ירחיבו וישפרו אותה, עד שיהיה
בה מדיוק-המערב ומחן-המזרח.

זו תהא תעודתו של המוסד העליון ללשון העברית,
שהכנסת בירושלים תדון בימים הקרובים על הקמתו, ארגונו
ותפקידיו החשובים.